

▣ Naisten kirjoittaman kirjallisuuden
ylirajainen vastaanotto. Kohti
kirjallisten toimijuuksien historiaa

—

Viola Parente-Čapková

Turun kaupunginkirjaston kellarissa sijaitsevasta vanhan kirjakoelman 1800- ja 1900-luvun vaihteen osiosta löytyy monta teosta, joiden luokittelu tuntuu ongelmalliselta. Esimerkiksi Venäjältä kotoisin olevan kirjailija ja matemaatikko Sofia Kovalevskajan teokset kuuluvat luokkaan ”Skandinavisk skönlitteratur”, koska nämä teokset julkaistiin ruotsiksi. Kokoelmasta löytyy myös nykyään Italian ulkopuolella melko unohdetun kreikkalais-italialaisen kirjailijan, lehtikirjoittajan ja toimittajan Matilde Seraon romaani Ellen Wester-nimisen kääntäjän ruotsintamana. Mistä nämä löydöt kertovat, mihin konteksteihin ne pitäisi asettaa ja millaisiin aineistoihin niitä tulisi verrata? Miten kokoelmasta saatua dataa tulee varastoida, analysoida ja tulkita? Entä mitä kokoelman sisältö kertoo meille naisten kulttuurisesta toimijuudesta, naiskirjailijoiden yllirajaisesta vastaanotosta suhteessa kirjallisuushistorian kirjoittamiseen?

Kirjallisuushistorian kirjoittamisesta, sen ongelmista ja mahdollisista lähtökohdista on kirjallisuudentutkimuksessa keskusteltu jo hyvin pitkään, viimeistään 1700-luvulta lähtien, jolloin kirjallisuushistoriallinen ajattelutapa syntyi (esim. Saariluoma 1989, 13). Eri yhteyksissä on todettu, että vaikka kirjallisuushistorian kirjoittaminen tuntuu usein ”mahdottomalta” (vrt. Perkins 1992), sen kirjoittamista on jatkettava monesta eri syystä ja siihen on etsittävä jatkuvasti uusia näkökulmia. Kirjallisuushistoriat ovat jatkaneet 1800-luvulla vakiintunutta emansipatorista tehtäväänsä myös viime vuosikymmeninä. Näin on ollut siitakin huolimatta, että varsinkin jälkistrukturalististen, jälkikolonialististen ja yllirajaisen¹ teorioiden sekä sosiaalishistoriallisen lähestymistavan ansiosta perinteiseksi kutsuttua eli kansallisen, teleologisen, narratiivisen kirjallisuushistorian mallia (jota ei kuitenkaan kannata ymmärtää monoliittisena ilmiönä, ks. esim. Steinby 2014, 13–14) on kyseenalaistettu ja arvosteltu. Tämän mallin narratiivia on kuitenkin käytetty edelleenkin, vaikka sen ”arrogantti ylpeys” on kadonnut (Glanc 2003, 66). Malli on osoittautunut otolliseksi varsinkin identiteettipolitiikkaan perustuvissa, esimerkiksi naisten, etnisten ryhmien tai eri vähemmistöjen kirjoittamaa kirjallisuutta kartoittavissa kirjallisuushistorioissa (vrt. Perkins 1992, 181), joita voidaan pitää tärkeinä vastakertomuksina. Naisten kirjoittaman kirjallisuuden historiat ovat yleensä seuranneet nimenomaan tätä kirjallisuushistorian mallia, teleologisia kertomuksia ja kehitysnarratiiveja, joiden avulla legitimoitiin naiskirjailijoille paikkaa kaanonissa (vrt. Hutcheon 2002, 7).

Naisten kirjoittaman kirjallisuuden historiat (Suomessa Maria-Liisa Nevalan toimittama *”Sain roolin johon en mahdu.” Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, 1989) ovat olleet hyvin tärkeitä – olihan naisten pieni määrä ja heidän arvotamisensa sosiaalisen sukupuolen perusteella normina Suomen kirjallisuushistorioissa vielä muutama vuosikymmen sitten (ks. Lappalainen 1990, 72), ja monessa maassa se on normina edelleenkin. Naisten kirjoittaman kirjallisuuden historioiden tapaa rakentaa tyypologisesti samankaltaista kaanonina kuin

vanhemmissa kirjallisuushistorioissa on kritisoitu ”antiteoreettisuudesta” ja sen myötä siitä, etteivät ne tuo metodologisesti esiin mitään uutta (esim. Lapalainen & Rojola 1990); teokset, kuten ”*Sain roolin johon en mahdu*”, ovat kuitenkin osoittaneet, että naiset ovat aina osallistuneet kirjalliseen toimintaan. Viime vuosikymmenien aikana on tehty paljon arvokasta naisten kirjallista ja kulttuurista toimijuutta koskevaa tutkimusta. Siihen kuuluvat naisten kulttuuristen ja kirjallisten yllirajaisten verkostojen kartoittaminen ja kirjallisuuden rooli naisten verkostoitumisessa (esim. Mc Fadden 1999; Sanz, Scott & van Dijk 2014), uudet lähestymistavat naisten kirjoittamaan elämäkertaan (ks. esim. Leskelä-Kärki 2016; Kinnunen 2016), kirjallista kaanonia suhteessa naiskirjailijoihin koskevat tutkielmat (Rojola 2004) sekä kansallisten kirjallisuuksien rajoja ja metodologista nationalismia kyseenalaistavat teoreettismetodologiset pohdinnat (Lönngren et al. 2015; Grönstrand et al. 2016).

Edellä mainitut tutkimukset ovat tuoneet uusia lähtökohtia, ja esimerkiksi metodologisen nationalismin kritiikin ja intersektionaalisen lähestymistavan yhdistäminen (Olsson 2015) on ollut erittäin tärkeä teoreettis-metodologinen kehys. Vaikka näiden tutkimusten luonne on lähtökohtaisesti yllirajainen, yhden tutkijan tai ”kansallisen tiimin” tekemä tutkimus ei voi kattaa monta kulttuurista ja kielellistä kontekstia, saati sitten yrittää kartoittaa kirjallista toimintaa, tekstien liikkuvuutta ja kulttuurisia verkostoja laajoilla alueilla. Tarkasti dokumentoitu naisten kulttuurinen ja kirjallinen toimijuus ja tuon toimijuuden monipuolisuus pitäisi voida helpommin asettaa laajempaan, transnationaaliseen kontekstiin. Yksi ratkaisu näihin ongelmiin on lähteä kirjallisesta vastaanotosta ja pitää sitä lähtökohtana kirjallisen kentän kartoittamiseen sekä tietyn ajanjakson kirjallisuushistorian hahmottamiseen.

Tässä artikkelissa kysyn, mitä uusia lähestymistapoja kirjallisuushistoriaan syntyy, kun lähdetään kartoittamaan yllirajaista kirjallista kenttää hyvin laajasti ja yllirajaisesti ymmärretystä kirjallisen vastaanoton määritelmästä käsin; samalla pohdin keskusta-periferia-dynamiikkaa eurooppalaisessa kehikossa. Kysyn myös, mitä hyötyä laajoihin aineistoihin perustuvista, digitaalisia työkaluja hyödyntävistä menetelmistä voi olla yllirajaisen kirjallisuushistorian yhteydessä. Varsinaisena tutkimusaineistonani toimivat kirjastokokoelmat, jotka nähdään 1800- ja 1900-luvun vaihteen naisten kirjoittaman kirjallisuuden vastaanottoaineiston tärkeänä osana. Keskityn artikkelin alussa mainittuun Turun kaupunginkirjaston vanhaan kokoelmaan, varsinkin sen yhteen osaan, Gustav Cygnaeuksen kokoelmaan, jonka yhteydessä pohdin myös naisten kulttuurisia ja kirjallisia toimijuuksia. Pyrkimyksenäni on osoittaa, mitä uutta digitaalisten työkalujen kehittäminen ja kriittinen käyttö sekä Franco Morettin teorioista tutun ”kaukolukemisen” ja perinteisemmän lähilukemisen yhdistelmä voi tuoda laajojen vastaanottoaineistojen tutkimukseen ja sen myötä kirjallisuushistoriallisiin keskusteluihin.²

Ylirajaista vastaanottoa, digitaalisia työkaluja sekä kauko- ja lähilukemista

Kirjallisen vastaanoton/reseption käsite on kirjallisuudentutkimuksessa ymmärretty eri tavoin: reseptioestetiikkana, reader-response -tutkimuksena, lukemisen ja tulkinnan teorioina, mutta myös (alkuperäisten sekä käännettyjen) teosten vastaanottona lehdistössä ja muualla kirjallisella kentällä. Viimeksi mainittu käsitys on lähimpänä omaani, ja se tarkoittaa eri tapoja reagoida kirjallisiin teoksiin. Ymmärrän vastaanoton laajasti, ei pelkästään maantieteellisen ylirajaisuuden ja vastaanottodokumenttien määrän yhteydessä vaan muutenkin. Vastaanotto tarkoittaa tutkimuksessani erityyppisiä reaktioita kirjallisiin teoksiin: niiden käännöksiä, adaptaatioita, parodioita tai plagiointeja sekä teksteihin sisältyviä intertekstuaalisia viittauksia. Tärkeä osa vastaanottoa on tietenkin lehdistöstä löydettävä vastaanotto (arvostelut, mainokset, maininnat) sekä reaktiot kirjallisiin teoksiin päiväkirjoissa, kirjeissä, (oma) elämäkertoissa sekä muissa oma/elämäkerrallisissa teksteissä. Olennainen osa ”vastaanottodisteaineistoa” on myös kirjallisten tekstien (kuten alussa mainitun Kovalevskajan ja Seraon teosten) fyysinen olemassaolo yksittäisissä ja julkisissa kirjakokoelmissa. Tässä mielessä kirjastokokoelmat ovat tärkeitä tutkimuskohteita. Kaikkien näiden lähteiden tutkimisen tulokset tarjoavat tarkempaa tietoa siitä, mikä oli naiskirjailijoiden asema kirjallisella kentällä, kuinka paljon ja millä tavalla heidän tekstejään luettiin ja mikä vaikutus näillä teksteillä oli. Näin pystytään kartoittamaan paljon luotettavammin naisten kulttuurista toimijuutta, saamaan tarkempi kuvan naisille asetetuista rajoituksista ja heidän käyttämistään mahdollisuuksista.

Laajoihin vastaanottoaineistoihin perustuva kirjallisuushistoria ja transnationaalinen ote vaativat siis kansainvälisten tutkijatiimien yhteistyötä (vrt. Dominguez, Saussy & Villanueva 2015, 101). Mittavien ja usein hajanaisten aineistojen kerääminen edellyttää laajaa perustutkimusta ja eri lähteistä saadun *big datan* tallentamista ylirajaiseen tietokantaan, joka toimii myös tutkimusympäristönä. Tällaisena tietokantana, nykyään etupäässä virtuaalisena tutkimusympäristönä (VRE, *Virtual Research Environment*), toimii digitaalinen työkalu NEWW,³ jossa voi myös visualisoida kirjallisia verkostoja vastaanottosuhteiden avulla. Graafisten esitysten avulla voi nähdä esimerkiksi sen, miten George Sandin inspiroimat teokset matkustivat suoraan Euroopan reunoille tai esimerkiksi käännöksinä ja adaptaatioina Saksan kautta Pohjoismaihin, Venäjän kautta Suomeen. VRE:stä löytyy myös miestoimijoita (esimerkiksi kääntäjinä, kuten Seraon teoksia suomentanut F. O. Viitanen), mutta lähtökohtana ovat kirjalliset naiset. Sukupuolen näkyväksi tekeminen tarkoittaa osallistumista sukupuolta koskeviin keskusteluihin digitaalisissa ihmistieteissä (vrt. Wernimont 2013; van Dijk et al. 2014).

Digitaalisia menetelmiä hyödyntävä kirjallisen kentän kartoittaminen edellyttää myös Franco Morettin (2005) peräänkuuluttamaa laajojen data-aineistojen eli *big datan* analyysiin perustuvaa metodologiaa. Laajoihin aineistoihin pohjautuvassa ”kaukolukemisessa” (*distant reading*) kaukaisuus tai etäisyys ei ole este vaan ”tiedon erikoismuoto” (*specific form of knowledge*), joka voi Morettin (2000 ja 2005, 1) mukaan johtaa uusiin kysymyksenasetteluihin ja uuteen (tässä tapauksessa korostuneen ylijarjaiseen) tietoon. Tämä lähestymistapa edellyttää kirjallisen kentän kartoittamista kvantitatiivisilla menetelmillä, jotka tuottavat kuitenkin pelkkää dataa (Moretti 2005, 9). Vasta kerätyn datan tulkinta ja sen asettaminen kirjalliseen, kulttuuriseen, poliittiseen ja laajemmin yhteiskunnalliseen kontekstiin voi kertoa meille jotain kiinnostavaa kirjallisuushistorian näkökulmasta – esimerkiksi 1800-luvun naisten tekstien myötä levisivät monet naisemansipaatioon ja muihin emansipatorisiin liikkeisiin liittyvät ajatukset. Vaikka Morettin ajatuksista on käyty hyvinkin kriittisiä debatteja (esim. Serlen 2010), ajatus kaukolukemisesta on laajojen vastaanottoaineistojen yhteydessä välttämätön.

Kaukolukeminen ei kuitenkaan itsessään riitä – esimerkiksi intertekstuaalisuutta tutkittaessa tarvitaan myös lähilukemista, jolla tässä yhteydessä tarkoitan tarkkaa tekstuaalista analyysia ja tulkintaa. Ja tarvitaan myös näiden kahden menetelmän yhdistelmää: edellä mainittujen esimerkkien avulla se tarkoittaa mahdollisimman monen ko. ajankohdan naiskirjailijan tuotannon tuntemusta.⁴

Naiset toimijoina Euroopan reunoilla

Vastaanottoon perustuvaa ja vertailevaa aspektia hyödyntävä kirjallisuushistoria ymmärtää kirjallisuuden ennen kaikkea kulttuurisena kommunikationa, jonka toimijoina ovat erilaiset kulttuuriset välittäjät. Kommunikaatio voi olla yhdensuuntaista, mutta kyseessä voi olla myös molemminpuolinen kommunikaatio. Tässä yhteydessä ovat hyödyllisiä Petra Broomansin (2009, 1–20) käsitteet *cultural transfer* ja *cultural transmission*. *Cultural transfer*, kulttuurinen siirto, viittaa yksisuuntaiseen liikkeeseen, lähinnä kääntämiseen kielestä toiseen. *Cultural transmission* eli kulttuurinen välittäminen ja vaihto on molemminpuolinen ilmiö, jossa eri osapuolet vaihtavat ja jakavat kulttuurista ja kirjallista tietoa. Tämän jaon perusteella käsite *cultural transmitter* tarkoittaa aktiivista kulttuurista välittäjää, toimijaa. Hänellä voi olla eri rooleja: kääntäjä, kriitikko, lehtimies/-nainen, kirjallisuushistorioitsija, tutkija, opettaja, kirjastonhoitaja, kirjakauppias, keräilijä, kirjallinen agentti, kustantaja, toimittaja ja kirjailija, tai jokin muu rooli (Broomans 2009, 2–3). Varsinkin ”pienien kielten” alueella yhdellä henkilöllä on ollut usein monta roolia, kuten esimerkiksi 1800-luvun Suomessa kielten opettaja ja kääntäjä, naisaisanainen ja lehtikirjoittaja Elisabeth Steniuksella. Välittäjä voi tuoda kansainvälisiä virikkeitä kotimaahansa

*Laajoihin vastaanottoaineistoihin perustuva
kirjallisuushistoria ja transnationaalinen ote vaativat siis
kansainvälisten tutkijatiimien yhteistyötä.*

ja samalla viedä oman maan kirjallisuutta ulkomaille kuten Aino Kallas. Hän voi olla ylijäräinen toimija, liikkeellä paikasta toiseen, toimija, jolla ei ole yhtä ainoata ”kotimaata” tai selkeää kielellistä identiteettiä, kuten slovenialaista syntyperää oleva, sloveniaksi ja kroatiaksi kirjoittava prosaisti, näytelmäkirjailija, toimittaja ja lehtikirjoittaja Žofka Kveder, joka käänsi sloveniasta saksaan sekä tšekistä ja kroatiasta sloveniaan. Kun kirjailijat ovat olleet tällaisia toimijoita, heitä on ollut vaikea sovittaa kansallisten kirjallisuuksien kehyksiin.

Kuten kaikkialla muuallakin, Euroopassa on perinteisesti oletettu, että kulttuurinen siirto on yksisuuntaisena ollut lähtöisin keskustasta eli Euroopan vanhoista kulttuurisista keskuksista kohti periferioita, eurooppalaisilla reuna-alueilla olevia kansallisvaltioita. Italiassa vaikuttava kirjallisuudentutkija Beatrice Töttösy käyttää ”europeriferia”-käsitettä, jolla hän viittaa siihen, että mitä yleensä ymmärretään Euroopan ”keskustana”, on ”euroamerikkalaisen kulttuurin” keskusta. Europeriferiset kulttuurit ovat sellaisia, joiden jäsenet eivät puhu englantia, espanjaa, portugalia, ranskaa tai saksaa (ks. Töttösy 2012, 28).⁵ Tämän päivän näkökulmasta, muun muassa jälkikolonialistisen kritiikin ansiosta keskustan ja periferian käsitteet tuntuvat semanttisesti mahdottomilta, mutta ne ovat olleet mukana muokkaamassa eurooppalaisten kansallisisidentiteettien rakentamisen prosesseja vuosisatojen ajan, ja niitä on käytetty jatkuvasti tähän päivään saakka.

1800- ja 1900-luvuilla jotkut pohjoisen periferian naiskirjailijat toimivat naisemansipaation mallina sekä Euroopan kulttuurikeskuksissa että muualla Euroopan reunoilla ja jopa Euroopan ulkopuolella. Margaret McFadden (1999, 172–186) on tuonut esiin suomalaisten naisasianaisten ja ajattelijoiden (Alli Trygg-Helenius ja Alexandra Gripenberg) transatlanttisia yhteyksiä. Muita tunnettuja esimerkkejä tästä on ”ruotsalainen Jane Austen” tai ”Ruotsin Charlotte Brontë”, Suomessa syntynyt Fredrika Bremer, jonka tekstejä luettiin 1800-luvulla koko Euroopassa (ks. esim. Holm 1987; Partzsch 2014). Etelä-Eurooppaan (tässä tapauksessa Espanjaan ja Sloveniaan) matkasivat

1800-luvun loppupuolella myös muiden Suomessa syntyneiden, joko ruotsiksi tai suomeksi kirjoittavien naisten tekstit tai ainakin tiedot niistä. Espanjalaisessa *El Album Ibero-Americanossa* julkaistiin v. 1900 C. G. de Fláquerin artikkeli ”Mujeres del Siglo XIX” (”1800-luvun naiset”), jossa esitellään lukijoille Helena Westermackia ja Lucina Hagmania, ja vuonna 1907 ilmestyneessä M. Chélidan artikkelissa ”Las Diputadas de Finlandia” (”Suomen eduskunnan naisjäsenet”) taas Hilja Pärssistä ja Hilda Käkikoskea. Slovenialaisesta *Slovenska gospodinja* -lehestä (1905) löytyy M. Govekarin artikkeli ”Finsko ženstvo” (”Suomalainen naiseus”). Siinä kiinnitetään huomio sekä naisten emansipaatioon että kirjailijuuteen: lukijoille esitellään F. Bremeriä, Fredrika Runebergiä ja Minna Canthia, jotka voivat toimia kirjoittajan mukaan esimerkkeinä ”vieläkin nukkuville” slovenialaisille naisille.⁶

Kirjastot naisten kirjoittamien teosten vastaanottopaikkoina

Kun vastaanottoon lasketaan myös teosten läsnäolo kirjallisella kentällä, nousevat kirjastot, lukupiirit ja lukuseurat hyvin tärkeiksi vastaanottopaikoiksi. Suomen kontekstissa toimii erinomaisena esimerkkinä Turun kaupunginkirjaston monikielinen vanha kokoelma,⁷ tarkemmin sen kaunokirjallinen osasto sekä erillinen, vanhaan kokoelmaan kuuluva Gustav Cygnaeuksen kaunokirjallinen kokoelma, joka sisältää teoksia noin 1870-luvun loppupuolelta vuoteen 1907. G. Cygnaeus (1851–1907) oli tärkeä ruotsinkielinen kulttuurivaikuttaja Turussa 1870-luvun loppupuolelta 1900-luvulle – lehtori, taiteenharrastaja, teatteri- ja kirjallisuuskriitikko, päätoimittaja, Turun kaupunginvaltuuston puheenjohtaja ja jäsen useissa turkulaisissa komiteoissa ja yhdistyksissä. Hän testamenttasi kirjakokoelmansa Turun kaupunginkirjastolle, ja kokoelma lahjoitettiin kirjastolle 1907 (ks. Karppinen & Yli-Seppälä 2015, 194). Cygnaeusta voi tässä kontekstissa kutsua kulttuuriseksi välittäjäksi, naistoimijoihin nähden välityksen mahdollistajaksi.

Koko vanhasta kokoelmasta huomaa, että siihen sisältyy naiseen eri tavoin liittyvää kirjallisuutta (ks. Hapuli 2013) ja sen yhteydessä naisten monipuolista kulttuurista toimijuutta; saman voi sanoa Cygnaeuksen kokoelmasta. Teokset joko käsittelevät naisia, ovat naisten kirjoittamia ja/tai kääntämiä tai niiden voidaan ensisijaisesti ajatella olevan naisille suunnattuja. Näin ollen kokoelma kutsuu pohtimaan erilaisia naistoimijuuksia, kirjailijoista ja kääntäjistä lahjoittajiin ja kirjastonhoitajiin (ks. Parente-Čapková & Hapuli 2015, 227) ja näyttelijöihin. Kun huomaa, että kokoelmasta löytyy muutama naisnäyttelijän kirjoittama teos, voi miettiä, kuinka paljon kokoelman sisältöön saattoi vaikuttaa Cygnaeuksen vaimo, ruotsalainen kulttuurinen toimija ja näyttelijä Sofia Wilhelmina (”Mina”) o. s. Backlund.

Cygnaeuksen kokoelma (melkein 1700 nidettä) on jaettu kolmeen osaan: kotimainen kaunokirjallisuus (*inhemsk skönlitteratur*), skandinaavinen kauno-

kirjallisuus (*skandinavisk skönlitteratur*) sekä ”kaikki muut maailman kirjallisuudet”. Viimeksi mainittu sisältää osion, johon kuuluvat ranskan, saksan ja englannin kielellä kirjoitetut kirjat sekä osion, johon kuuluvat alun perin muilla kielillä kirjoitetut kirjat. Naisten kirjoittamaa kirjallisuutta on kaikissa osioissa, ja jokaisesta osiosta näkyy, miten mahdotonta luokittelusta tulee, jos lähtökohdiana on kansallisuus (vrt. Olson 2001). Kotimaisessa kirjallisuudessa, josta 20% on naisten kirjoittamia teoksia, on esimerkiksi Ina Lange (salanimellä Daniel Sten), ruotsiksi kirjoittava Suomessa syntynyt kirjailija, joka muutti myöhemmin Tanskaan, missä hän jatkoi julkaisemista ruotsiksi, vaikka yksi teos ilmestyi suoraan tanskaksi.⁸ On loogista, että ruotsinkielisyyttä edistänyt Cygnaeus sisällytti kokoelmaansa eniten Suomen ruotsiksi kirjoittaneita kirjailijoita. Osiosta löytyy myös viiden suomenkielisen naiskirjailijan teosten ruotsinnokset (kolme M. Canthin, yksi Hilja Haahden ja yksi Helmi Krohn-Setälän) ja kaksi Suomessa kirjoitetun teoksen suomennosta (yksi F. Runebergin ja yksi Toini Topeliuksen).

Kutsun tämän tyyppistä vastaanottoa ”sisäiseksi vastaanotoksi” siinä mielessä, että yhden maan maaperällä käännetään toisesta paikallisesta kielestä toiseen, eli 1800-luvun Suomessa ruotsista suomeen ja suomesta ruotsiin (ks. Lappalainen & Parente-Čapková 2017, 266). On siis selvää, että kun halutaan kartoittaa esimerkiksi ruotsalaisten naiskirjailijoiden vastaanottoa Suomessa niin sanotulla pitkällä 1800-luvulla (eli noin vuodesta 1790 ensimmäiseen maailmansotaan saakka), suomennokset ovat vain hyvin pieni osa tätä vastaanottoa. Pirkko Lilius (2003, 23, 28–29) on puhunut ”suomennoshistorian pohjoismaisesta perinnöstä” viitaten siihen, miten Ruotsin vallan aika vaikutti kääntämisen historiaan Suomessa. Ruotsinnosten määrä kasvoi koko 1800-luvun ajan, ja aina 1880-luvun loppuun saakka kustantamot olivat kaksikielisiä. Kuten Lilius (2003, 31) huomauttaa, merkittävien runoilijoiden ja kirjailijoiden teosten suomentaminen liittyi läheisesti suomalaisen identiteetin luomiseen, suomen kielen kehittämiseen ja Suomen kirjallisuuden aseman vahvistumiseen 1800-luvun lopulla; suomentamisesta on näin tullut tärkeää isänmaallista toimintaa. Suomeksi kirjoitettujen kirjailijoiden ruotsintaminen palveli ruotsia lukevaa yleisöä Suomessa, mutta edisti myös suomenkielisten kirjailijoiden vientiä Ruotsiin ja muihin Pohjoismaihin.

Kun tarkastelee vanhan kokoelman ”sisäisiä vastaanottoja”, pääsee suoraan naisten verkostoihin ja naisten monipuoliseen toimintaan kulttuurisella kentällä: Canthin *Työmiehen vaimon* (1885) on ruotsintanut nimellä *Arbetarens hustru* (1886) ruotsalaissyntyinen näyttelijä Hedvig Charlotte Raa-Winterhjelms, joka oli Suomessa tullut kuuluisaksi roolistaan Aleksis Kiven Leana. T. Topeliuksen romaanin *I utvecklingstid* (1889, suomeksi *Kehityksen aika*, 1890) on suomentanut edellä mainittu E. Stenius, A. Gripenbergin sisar. Käännösvastaanotosta, jossa myös naiskirjailijan teoksen kääntäjä on nainen, alkaa levitä loputon verkosto, koska monet kääntäjät olivat itse kirjailijoita. Näitä verkostoja, naistoimijoiden ja teosten välisiä suhteita voi visualisoida vain virtuaalisissa ympäristöissä.

Koko vanha kokoelma on tärkeä lähde vastaanottoon perustuvalla kirjallisuushistoriallisella tutkimuksella myös kirjallisen kaanonin problematiikan pohdinnan yhteydessä. Siitä löytyy yleiskaanoniin kuuluvien kirjailijoiden teoksia (G. Sand, jonka teoksia löytyy koko vanhasta kokoelmasta viidellä eri kielellä, muun muassa venäjäksi, George Eliot ja Selma Lagerlöf), feministisen tutkimuksen nostamien naisten kirjoittaman kirjallisuuden klassikkojen tekstejä (Victoria Benedictsson, Amalia Skram ja Olive Schreiner), mutta myös 1800- ja 1900-luvun alun laajan lukijakunnan suosimien kirjailijoiden kirjoja: Marie Corelli, Emilie Flygare-Carlén tai L. Onervan myöhemmin suomentama ja hänen *Mirdja*-romaanin päähenkilöhahmoa inspiroinut Marcelle Tinayre. Samaa voi sanoa ”yleismaailmallisesta osiosta”, jossa on eniten käännöksiä, nimittäin ruotsinnoksia. Tässäkin korostuu (nais)kääntäjien, kirjallisten välittäjien toimijuus: parhaana esimerkkinä toimii ruotsalainen E. Weer -nimellä toiminut Ellen Wester, joka käänsi uransa alkuvaiheessa useasta kielestä, muun muassa M. Seraon teoksia. Jos tutkii Seraon teosten läsnäoloa Suomen muissa kirjastokokoelmissa, huomaa, että se oli erittäin rikasta: Kansalliskirjastosta löytyy Seraon julkaisuja kuudella eri kielellä. Kansainvälisen tutkijatiimin ansiosta voi todistaa ja virtuaalisen tutkimusympäristön avulla myös visualisoida, että Seraon 1800- ja 1900-luvun vaihteen teoksia löytyy runsaasti myös muista Euroopan maiden kirjastokokoelmista.⁹

Digitaalisten visualisaatioiden avulla on mahdollista seurata kirjallisia suhteita moneen suuntaan. Jos seurataan E. Weerin uran kehitystä, saadaan tietää, että Weer erikoistui myöhemmin slaavilaisiin kieliin. Cygnaeuksen kokoelmasta löytyy Weerin ruotsintamia puolalaisten ja tšekkiläisten naisten kirjoittaman kirjallisuuden klassikoita, jotka ovat pitkään kuuluneet myös omien europeriferisten maittensa yleiseen kirjalliseen kaanoniin: Eliza Orzeskova ja Karolína Světlá. Viimeksi mainitun teoksia voi lukea kirjallisena keskusteluna G. Sandin kanssa, ja sellaista keskustelua voi pitää aikaisemmin mainittuna intertekstuaalisena vastaanottona. Turun kaupunginkirjaston vanhasta kokoelmasta löytyy myös säveltäjä Bedřich Smetanan *Hubička*-oopperan (”Suudelma”) libretto Leipzigin julkaisuna saksannoksena (*Der Kuss*). Světlán samannimiseen novelliin perustuvan libreton tekijänä oli toinen tšekkiläinen naiskirjailija Eliška Krásnohorská. Světlán ja Krásnohorskán teosten käännöksiä ei löydy Fennicasta eikä heitä tai heidän kirjoituksiaan mainita Kansalliskirjaston digitoituissa lehtiaineistoissa. Vanhan kokoelman löytöjen perusteella voi kuitenkin sanoa, että ainakin pari Světlán teosta oli – ruotsiksi ja saksaksi – luettavissa Suomessa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa.

Kirjastokokoelman analyysi ja sen vertailu muihin vastaanottoaineistoihin osoittaa kirjastokokoelmien tärkeyden vastaanottoaineistona. Kirjastokokoelmista nousevat esiin teokset, joiden läsnäolo kokoelmassa voi täydentää kyseisen kirjailijan muuta vastaanottoa, tai se voi antaa meille todisteen siitä, että tuntemattomana pidetyn kirjailijan teokset olivat kuitenkin läsnä kirjallisella kentällä. Voi myös seurata, miten naiskirjailijoiden tekstit matkasivat aikanaan

periferiasta toiseen, Suomen tapauksessa joskus keskustan, kuten Saksan kautta, joskus suoraan tai Ruotsin välityksellä, jota voi pitää Keski-Euroopan näkökulmasta periferiana, mutta Suomen näkökulmasta tietäntyyppisenä keskustana.

Lopuksi

Turun kaupunginkirjaston vanhan kokoelman (ja sen osana Cygnaeuksen kokoelman) analyysi todistaa, miten tärkeää on ymmärtää vastaanotto laajasti: kokoelmasta löytyy paljon tekstejä alkukielellä,¹⁰ alkuperäisten tekstien ruotsinnoksia ja suomennoksia, mutta myös käännöksiä muille kielille sekä Saksan Tauchnitzin kustantamon julkaisemaa englanninkielistä kirjallisuutta. Luettelon tarkastelu osoittaa kansallisen luokitteluperiaatteen mahdottomuuden. Kansainvälisen yhteistyön ansiosta vertailu muiden maiden kirjastokokoelmiin voi olla pätevää ja kontekstualisoivaa. Kun vastaanotto ymmärretään laajasti, kirjastokokoelmista saatu vastaanottoaineisto asetetaan muista lähteistä (kuten kansallibibliografioista ja lehdistöstä) saadun vastaanoton yhteyteen sekä laajemman, eurooppalaisen vastaanoton kontekstiin, mikä onnistuu virtuaalisen tutkimusympäristön ansiosta (Lappalainen & Parente-Čapková 2017). VRE:hen tallennetaan myös kaikki löydetty naisten toimijuudet ja kulttuurisen välittämisen muodot. Näin vastaanotto ymmärretään aktiivisena ja luovana toimintana (vrt. Dominguez, Saussy & Villanueva 2015, 26) ja päästään luomaan kirjallisuushistorian muotoa, joka on lopulta johdettu tutkimuskohteesta, ei pelkästä teoriasta käsin (vrt. Steinby 2014, 12).

Kirjastokokoelman analyysi ja vertailu on myös osoittanut, miten moreettilainen kaukolukeminen ja usealle kirjallisuudentutkijalle sitä tutumpi lähilukeminen tukevat toisiaan. Kirjastokokoelmia on tähän mennessä tutkittu ennen kaikkea historian, kulttuurihistorian, kirjahistorian, kirjastohistorian ja kirjallisen instituution kannalta, mutta lähilukuun harjaantuneen kirjallisuudentutkijan näkökulma on erilainen. Tarvitaan laaja ja syvä kirjallisuuden ja kirjallisuushistorian tuntemus, (esimerkiksi tutkittavan ajan naiskirjailijoiden tuotannon tuntemus – vrt. Sand–Svėtlá, Tinayre–L. Onerva), jotta voitaisiin ”kaukolukea” kirjastojen kokoelmia, vertailla niitä ja johtaa tästä kaukoluvusta päätelmiä. Jacqueline Wernimont (2013) on sanonut, että naisten kirjoittamien tekstien ”pelastaminen” digitoinnin avulla ja niiden esitleminen eristettyinä (lisäisin tähän: erillään historiallisesta vastaanottokontekstistaan) tekee mahdottomaksi arvioida niiden historiallista merkitystä. Kirjastokokoelmien ja muun naisten kirjoittamien tekstien vastaanoton analysointi kaukolukemisen ja lähilukemisen yhdistelmällä ja kirjallisuudentutkijan pätevyydellä on tässä tärkeä menetelmä.

Virtuaalisen tutkimusympäristön avulla laadittu kirjallisuushistoria olisi mielekäs vain digitaalisessa muodossa, joka mahdollistaa visualisoinnin ja

linkittämisen eri suuntiin. Sellaisesta julkaisusta nousevat esiin naisten kirjallisen toimijuuden, kommunikaation, kulttuurisen viennin, siirtämisen ja välittämisen sekä muiden kirjallisten prosessien transnationaalinen ja laajemminkin ylirajainen luonne, ”(kansallisten) kirjallisuuksien välisyys” (*interliterary nature of literary processes*, vrt. Dominguez, Saussy & Villanueva 2015, 20–40) ja ”kirjalliset yhteenkietoutumat” (*literary entanglements*, vrt. Pollari et al. 2015, 20–24; Grönstrand et al. 2016, 22–23). Vastaanoton laaja analyysi panee pohtimaan käännösten asemaa vastaanoton kentällä (kuten ”sisäisen vastaanoton” tapauksessa), käännösten ja muun vastaanoton suhdetta sekä naiskääntäjien roolia ja toimijuutta. Näin se johtaa uusiin tapoihin ajatella käännöstieteellisen ja vastaanoton tutkimuksen suhdetta. Virtuaaliseen tutkimusympäristöön pohjautuva kirjallisuushistoriallinen digitaalinen julkaisu antaisi laajan kuvan siitä, mitkä tekijät ja tekstit liikkuvat Euroopassa tiettyä aikana tekstien kanonisoidusta tai ei-kanonisoidusta statuksesta huolimatta. Se kertoisi naiskirjailijoiden tekstien vastaanotosta paljon enemmän kuin ei-digitaaliset, käännöksiin keskittyvät, sinänsä hyvin ansiokkaat kanonisoitujen naiskirjailijoiden reseptiota käsittelevät tutkimusantologiat (esim. Mandal & Southam 2007; Shaffer & Brown 2016).

Kirjallisten vastaanottoverkostojen visualisoinnilla ja kirjallisen toiminnan karttojen luomisella voidaan osoittaa aikaisempaa paljon konkreettisemmin naisten – samoin kuin miestenkin – kirjallisen ja kulttuurisen toimijuuden ylirajaisuus. Liikkeelle lähteminen periferioista ja naisten toimijuuden monipuolinen tarkastelu mahdollistavat uudet näkökulmat menneiden vuosisatojen eurooppalaiseen kirjalliseen kulttuuriin.

Viitteet

1 Käytän sanaa *ylirajainen* sekä synonyyminä sanalle *transnationaalinen* (engl. *transnational*) että laajemmassa, erilaisten (esim. kielellisten) rajojen ylittämiseen viittaavassa merkityksessä (vrt. Grönstrand et al. 2016, 21).

2 Kiitän *Avaimen* toimittajia, anonyymeja referoita, Päivi Lappalaista, Kati Launista ja Pirjo Ahokasta arvokkaista kommentista. Keräämäni aineisto, siihen pohjautuva tutkimukseni sekä viittaukset kollegojen tutkimuksiin ovat tuloksia tutkimuksestani HERAn rahoittamassa (<http://heranet.info/>) viiden eurooppalaisen maan projektissa Travelling Texts: Transnational Reception of

Women's Writing at the Fringes of Europe 1790–1914 (Finland, Norway, Slovenia, Spain, The Netherlands); akronyymi TTT, 2013–2016 (ks. <http://travellingtexts.huygens.knaw.nl/>). Projektin tulokset osoittavat kansainvälisten tutkijatiimien yhteistyön välttämättömyyden ylirajaisen kentän kartoittamisessa.

3 Virtuaalinen tutkimusympäristö NEWW (*New Women Writers*, aikaisemmin *Women-Writers-tietokanta*) kehittyi alankomaalaisten Ranskan (naisten kirjoittaman) kirjallisuuden tutkijoiden ansiosta; tavoitteena oli nimenomaan vanhempien aikojen vastaanoton ja kirjallisen vaihdon kartoittaminen.

Ks. <http://test.resources.huygens.knaw.nl/womenwriters>. Pääsivulla löytyy tietoja VRE:n historiasta, rakenteesta ja sisällöstä, jota jatkuvasti kehitetään. Tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollista syventyä VRE:en liittyvään problematiikkaan – siitä enemmän ks. esim. van Dijk et al. 2014.

4 Tarve yhdistää eri syistä ja eri tavoin kaukolukeminen ja lähilukeminen tulee jatkuvasti esiin erilaisissa digitaalisten ihmistieteiden projekteissa (vrt. esim. 2nd Conference in Digital Humanities in the Nordic Countries, Göteborg 14–16 March 2017: <http://dhn2017.eu/>).

5 Eli vaikka pysyttäisiin periaatteessa Euroopan rajojen sisällä, kieleen liittyvää ylirajaisuutta ajatellen täytyy ottaa mukaan myös mantereita ylittävää perspektiiviä (esim. Englannin, Espanjan tai Portugalin tapauksessa).

6 Kiitän näistä tiedoista HERAn rahoittaman *Travelling Texts*-tiimin tutkijoita, Judith Rideoutia ja Katja Mihurko-Ponižia.

7 Ks. <http://vanhakokoelma.kirjastot.fi/> Turun kaupunginkirjaston vanhan kokoelman laajuus oli n. 70 000 nidettä, ja siihen sisältyy painettujen niteiden lisäksi käsikirjoituksia. (Ks. Hypén, Koivunen ja Tunturi 2015.) Kokoelman digitaalinen tietokanta lanseerattiin toukokuussa 2017. Turun kaupunginkirjasto toimi TTT-projektin yhteistyökumppanina vuosina 2013–2016.

8 Kokoelmassa on juuri tämä teos, *En skæbne* julkaistu Kööpenhaminassa (Gyldendalske bokhandels forlag 1887), ja lisäksi kolme ruotsinkielistä, Helsingissä ja Tukholmassa julkaistua teosta.

9 Kansainvälisen yhteistyön puitteissa kokoelmaa on ollut mahdollista verrata muihin Euroopan reuna-alueiden 1800-luvun loppupuolen kirjastokokoelmiin, joista löytyy naisiin eri tavoin liittyvää kirjallisuutta. TTT-projektissa nämä olivat espanjalaisen kirjailijan Emilia Pardo Bazá-nin Biblioteca de la mujer, itävaltalaisen toimittajan ja kriitikon Hedwig von Radics-Kaltenbrunnerin kirjasto Ljubljanaassa/Lai-bachissa, hollantilainen Damesleesmuseum ja norjalainen Læseforening for Kvinder.

10 Alkukieli tarkoittaa kokoelmassa yleensä pohjoismaisia kieliä tai saksaa, englantia ja ranskaa – muttei aina. Ylirajaisuutta esiintyy ei pelkästään Euroopan alueella, vaan paljon isommassa mittakaavassa, uuteen maailmaan tai siirtomaihin laajennettuna. Esimerkkinä tästä on alankomaalainen, Itä-Intiassa asuva Mäs Rânoe alias Elisabeth Heyligers, nykyään Alankomaissakin unohdettu, mutta viime aikoina tutkittu kirjailija (ks. Hellwig 2002). Hänen teoksensa *Vrouw. Indische roman* (1901) löytyy kokoelmasta alkuperäisenä alankomaalaisena laitoksena.

Kirjallisuus

Broomans, Petra (ed.) 2009. *From Darwin to Weil. Women as Transmitters of Ideas*. Groningen: Barkhuis.

Dominguez, César, Haun Saussy & Dario Villanueva 2015. *Introducing Comparative Literature: New Trends and Applications*. London & New York: Routledge.

Glanc, Tomáš 2003. Dějiny literatury. Výběrový soupis problémů. *Svět literatury. Časopis pro novodobé literatury*. 25/2003, 67–78.

Grönstrand, Heidi, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä, & Mikko Pollari 2016. Johdanto. Ylirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoinen lukutapa. Heidi

- Grönstrand, Ralf Kauranen, Ralf, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari (toim.), *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden yllirajaisuuksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–37.
- Hapuli, Ritva 2013. Säädytön ja säädyllinen nainen. <https://opintokokoelma.wordpress.com/kirja-aarteet/saadyton-ja-saadyllinen-nainen/>
- Hapuli, Ritva & Viola Parente-Čapková 2015. Uusi nainen kellarissa. Havaintoja vanhan kokonelman kaunokirjallisuudesta. Leila Koivunen, Janne Tunturi & Kaisa Hypén (toim.) *Kirjoista kokoelmaksi. Kansansivistystä ja kansainvälisyyttä Turun kaupunginkirjastossa 1800–1900-luvulla*. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy 2015, 227–245.
- Hellwig, Tineke 2002. Scandals, Homicide in Batavia and Indo Identity: Literary Representations of Indies Society. *Archipel*, Vol. 63, No. 1, 153–172.
- Holm, Birgitta (ed.) 1987. *Fredrika Bremer ute och hemma*. Uppsala: Uppsala University.
- Hutcheon, Linda 2002. Rethinking the National Model. Linda Hutcheon & Mario J. Valdés (eds), *Rethinking Literary History. A Dialogue on Theory*. Oxford & New York: Oxford University Press, 3–49.
- Hypén, Kaisa, Leila Koivunen & Janne Tunturi 2015. Turun kaupunginkirjaston varhaisimman kokonelman vaiheita ja vaikutteita. Leila Koivunen, Janne Tunturi & Kaisa Hypén (toim.), *Kirjoista kokoelmaksi. Kansansivistystä ja kansainvälisyyttä Turun kaupunginkirjastossa 1800–1900-luvulla*. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy 2015, 11–24.
- Karppinen, Emilia & Laura Yli-Seppälä 2015. Kulttuurivaikuttaja Gustav Alexander Cygnaeus. Leila Koivunen, Janne Tunturi & Kaisa Hypén (toim.), *Kirjoista kokoelmaksi. Kansansivistystä ja kansainvälisyyttä Turun kaupunginkirjastossa 1800–1900-luvulla*. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy 2015, 194–198.
- Kinnunen, Tiina 2016. 'Fighting Sisters': A comparative biography of Ellen Key (1849–1926) and Alexandra Gripenberg (1857–1913) in the contested field of European feminisms. Erla Hulda Halldórsdóttir, Tiina Kinnunen, Maarit Leskelä-Kärki & Birgitte Possing (eds), *Biography, Gender and History: Nordic Perspectives*. Turku: k&h kulttuurihistoria, Turun yliopisto, 143–164.
- Lappalainen, Päivi 1990. Isän ääni: kirjallisuushistoriamme ja patriarkaalinen ideologia. Pirjo Aho-kas & Lea Rojola (toim.), *Marginaalista muutokseen. Feminismi ja kirjallisuudentutkimus*. Turku: Turun yliopisto, 71–96.
- Lappalainen, Päivi & Lea Rojola 1990. Roolista, kokemuksesta ja naiseudesta. *Naistutkimus/ Kvinnoforskning* 3/1990: 1, 53–55.
- Leskelä-Kärki, Maarit 2016. Remembering mother: Relations and memory in the biographical project on Minna Krohn (1841–1917). Erla Hulda Halldórsdóttir, Tiina Kinnunen, Maarit Leskelä-Kärki & Birgitte Possing (eds), *Biography, Gender and History: Nordic Perspectives*. Turku: k&h kulttuurihistoria, Turun yliopisto, 187–208.
- Lilius, Pirkko 2003. Suomennoshistorian pohjoismainen perintö. Pirkko Lilius & Hanna Makkonen-Craig (toim.), *Nerotuotteita maailmalta. Näkökulmia suomennosten historiaan*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja 4, MonAKO. Helsinki: Helsingin yliopisto, 28–46.
- Lönngrén, Ann-Sofie, Dag Heede, Heidi Grönstrand & Anne Heith (eds) 2015. *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- McFadden, Margaret H. 1999. *Golden Cables of Sympathy. The Transatlantic Sources of Nineteenth-Century Feminism*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Mandal, Anthony & Brian Southam (eds) 2007. *The Reception of Jane Austen in Europe*. London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney: Bloomsbury Publishing.
- Moretti, Franco 2000. Conjectures on World Literature. *New Left Review* 1, Jan–Feb. <https://newleftreview.org/II/1/franco-moretti-conjectures-on-world-literature>
- Moretti, Franco 2005. *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for Literary History*. London & New York: Verso.

- Olson Hope, A. 2001. The Power to Name. Representation in Library Catalogues. *Signs. Journal of Women in Culture and Society* 26 (3, Spring), 639–68.
- Olsson, Annika 2015. Challenging Bodies and Borders of Literature in Scandinavia: Methodological Nationalism, Intersectionality and Methodological Disciplinarity. Ann-Sofie Lönngrén, Dag Heede, Heidi Grönstrand & Heith, Anne (eds), *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 30–51.
- Parente-Čapková, Viola & Ritva Hapuli 2015. Uusi nainen kellarissa. Havaintoja vanhan kokooman kaunokirjallisuudesta. Leila Koivunen, Janne Tunturi & Kaisa Hypén (toim.), *Kirjoista kokoelmaksi. Kansansivistystä ja kansainvälisyyttä Turun kaupunginkirjastossa 1800–1900-luvulla*. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy 2015, 227–245.
- Parente-Čapková, Viola & Päivi Lappalainen 2017. Transnational Reception: Nordic Women Writers in Fin de Siècle Finland. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 25:4, 263–278, DOI: 10.1080/08038740.2017.1365767
- Partzsch, Henriette 2014. The Complex Routes of Travelling Texts: Fredrika Bremer's Reception in Nineteenth-Century Spain and the Transnational Dimension of Literary History. *Comparative Critical Studies*, Dec 2014, vo. 11, No. 2–3, 281–293.
- Perkins, David 1992. *Is Literary History Possible?* Baltimore & London: The John Hopkins University Press.
- Pollari, Mikko, Hanna-Leena Nissilä, Kukku Melkas, Olli Löytty, Ralf Kauranen & Heidi Grönstrand 2015. National, Transnational and Entangled Literatures: Methodological Considerations Focusing on the Case of Finland. Ann-Sofie Lönngrén, Heidi Grönstrand, Dag Heede & Anne Heith (eds), *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2–29.
- Rojola, Lea 2004. Sukupuolieron lukeminen. Marianne Liljeström & Anu Koivunen (toim.), *Feministinen tietäminen*. Tampere: Vastapaino, 25–43.
- Saariluoma, Liisa 1989. Johdanto: Kirjallisuushistoria eilen ja tänään. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 43. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–36.
- Sanz, Amelia, Francesca Scott & Suzan van Dijk (eds) 2014. *Women Telling Nations*. Amsterdam & New York: Rodopi.
- Serlen, Rachel 2010. The Distant Future? Reading Franco Moretti. *Literature Compass* Vol. 7, Issue 3, March 2010, 214–225. DOI: 10.1111/j.1741-4113.2009.00669.x
- Shaffer, Elinor & Catherine Brown (eds) 2016. *The Reception of George Eliot in Europe*. London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney: Bloomsbury Publishing.
- Steinby, Liisa 2014. Elliptinen synteesi: (sosiaalihistoriallisen) kirjallisuushistorian kirjoittamisen vaikeudesta. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN* 2/2014, 6–20.
- Töttösy, Beatrice 2012. Ragioni di un esperimento. Beatrice Töttösy (ed.), *Fonti di Weltliteratur. Ungheria*. Florence: Florence University Press, 2012. <http://www.fupress.com/Archivio/pdf%5C5554.pdf>
- van Dijk, Suzan, Ronald Dekker, Geertjan Filarski, Henriette Partzsch, Montserrat Lopez & Amelia Sanz 2014. Digitizing women's literary history. The possibility of collaborative empowerment? Conference Paper at Digital Humanities (DH)14, Université de Lausanne, 9–11 July 2014.
- Wernimont, Jennifer 2013. Whence Feminism? Assessing Feminist Interventions in Digital Literary Archives. *Digital Humanities Quarterly*, Vol. 7, No. 1. <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/7/1/000156/000156.htm>